

Interjú Dr. Halmai Péterrel

Kolozsi Pál Péter¹

Egy-két rövidebb kitérőtől eltekintve több mint négy évtizede egyetemi pályán dolgozik oktatóként és kutatóként, csaknem egy éve pedig a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) rendes tagjává választotta, ami ennek az életpályának az egyértelmű beteljesedése. Miért az egyetemi világot és pályát választotta?

Édesapámat – aki 1948-ban végzett a József Nádor Műszaki Egyetem közgazdaságtudományi karán –, az 50-es évek előtti időszak talán legjelentősebb magyar közgazdásza, Heller Farkas tanította. Édesapám pályája aztán a forradalmi eseményekben való részvétel miatt '56 után megtört, ám az otthoni beszélgetések, élmények hatására társadalomtudományi érdeklődésem már az általános iskolás években kialakult.

Az egyetemi évek alatt – mások mellett – olyan jelentős tanáregyéniségekkel találkozhattam, mint a közgazdász Teiss Ede, Erdős Tibor, Kádár Béla, Palánkai Tibor, Szentes Tamás, Zalai Ernő. Az ELTE jogi karán pedig Világhy Miklós, Vékás Lajos, Király Tibor akadémikus – ők mind-mind mély benyomást tettek rám.

Az egyetemi oktatói pálya tudományos érdeklődésem és az autonómia igénye miatt vonzott. Nem ígért könnyű megélhetést, de a mély belső motiváció volt meghatározó.

Különösen inspiráló feladat az érdeklődő hallgatók oktatása, méginkább a tehetséggondozás, a mentori munka. Eddig 11 hallgatóm szerzett PhD fokozatot, és hárman habilitáltak. 2022-ben, amikor az a megtiszteltetés ért, hogy a Magyar Tudomány kategóriában Príma Díjat kaptam, a következőképpen fogalmaztam: „Munkám akkor igazán sikeres, ha tanítványaim felülmúlnak a tudományos alkotómunkában.” Válozatlanul ezt tekintem érvényesnek.

Egyik kiemelt szakterülete az agrárgazdaságtan, pályája kezdetén talán ez volt a leghangsúlyosabb kutatási területe. Miért pont ezzel a kérdéssel kezdett foglalkozni, és milyen fő megállapításokra jutott kutatásai során?

Kutatói pályám még az 1970-es években indult. Az akkor működő gazdasági mechanizmusban sajátos helyet foglalt el a mezőgazdaság. Az akkori gazdaságban túlsúlyban lévő állami tulajdonnal szemben itt jelentős arányú volt a kollektívnek nevezett szektor, illetve a magángazdálkodás. Másfelől a mezőgazdasági nagyüzemek is viszonylag szabadabban működhettek, mint az ipari nagyvállaltok.

1 A Pénzügyi Szemle Szerkesztőbizottságának tagja

A termelősövetkezetek melléküzemágaik révén extra nyereséget érthettek el a piaci hiányterületeken. A viszonylagos vállalkozási szabadság példája volt továbbá a nagyüzemek által alapított „társulások” alapítása. E struktúra közgazdászként felkeltette az érdeklődésemet. A „sikeres agrármodell” apológiáival szemben az általam vezetett kutatások kritikus eredményeket hoztak. Az 1987-ben megjelent *Válaszúton az agrárpolitika* című kötet egyértelműen kimutatta a sikeresnek mondott struktúra alapvető torzulását, a túl nagy és a túl kicsi szereplők polarizált és kontraproduktív rendszerét. A rendszerváltás időszakában az agrárstruktúra átalakulása kínált izgalmas kutatási kérdéseket. Ugyanakkor kezdettől fogva erőteljes a nemzetközi dimenzió, a nemzetközi gazdaság iránti érdeklődésem. Ezért a hazai vizsgálatok mellett már a jelzett időszakban elkezdtem tanulmányozni az európai integráció agrárgazdasági oldalát, a Közös Agrárpolitika (KAP) rendszerét. Ez a közös kereskedelempolitika mellett az első szupranacionális szabályozási terület az európai integrációban. E témakörben ugyancsak alapvetőnek tekinthető művek jelezhetik az elvégzett munka eredményeit. Ugyanakkor valamennyi jelzett agrárgazdaságra irányuló kutatás közgazdaságtudományi, abban is elsősorban makroökonómiai és nemzetközi gazdaságtani megközelítésben valósult meg.

Makroökonómiai és nemzetközi gazdaságtani publikációi kiemelkedőek. Amikor az MTA levelező tagjává választották, „Az európai növekedési modell kifulladására” címmel tartotta meg székfoglalóját. Milyen következtetésekre jutott ebben a témakörben, illetve, hogyan látja az európai növekedési modell lehetőségeit és korlátait most, 2023-ban, a koronavírus-járvány és az ukrán-orosz háború árnyékában?

Az európai integráció a preferenciális liberalizációtól a mélyebb integrációs lépcsőfokokig terjedően egyaránt lényeges hatást gyakorol a gazdasági növekedés folyamataira. Meghatározó jelentőségű a tényezőpiaci integráció termelékenységi hatásai mechanizmusának a feltárása. Mindezek alapján azonosíthatóak az elmúlt több mint fél évszázadnyi időszakban működő európai növekedési modell fő sajátosságai. A rejtett erózió után a legutóbbi pénzügyi és gazdasági krízis világossá tette e modell kifulladását. Ám mindez egyúttal új lehetőséget (s egyben kényszert) jelent a cselekvésre, a fordulatra. Az európai modell újrafogalmazása, és az európai növekedési potenciál megújítása megkerülhetetlen tényezői az európai integráció megújításának is. Európai, az EU szintjén koordinált strukturális reformok, e reformokra épülő növekedési program megvalósítása szükséges. Csak a gazdasági racionalitás, a nemzetközi versenyképesség és a tudásgazdaság előtérbe helyezésén nyugvó megoldások lehetnek hosszú távon eredményesek. Mindezeknek az erőfeszítéseknek általános célja a méltányos növekedés és a megosztott prosperitás lehet, a makrostabilitás egyidejű fenntartásával.

Az 1990-es évekig érvényesülő, a világ legfejlettebb gazdaságához történő európai konvergencia folyamatának véget vetettek a 2000-es években jelentkező globalizációs kihívások, mint például Kína előretörése, vagy a termelékenység dinamikájának a

mérséklődése. Előbbiek gyors és hatékony választ sürgettek Európától. Rugalmasabb folyamatokra és intézményekre, hatékonyságnövelésre, az innovációt elősegítő vagy kikényszerítő rendszerekre van szükség, még a felsőoktatásban is.

A közép- és hosszú távú növekedésslassulás alternatívájaként számítani lehet nemzetközi szinten olyan új üzleti modellek megjelenésére, amelyekről gazdasági hasznot remélnek a kellő időben reagáló és igazodó gazdasági szereplők. Szükség van európai és tagállami szinten is a mélyebb szerkezeti problémák azonosítására, a lehetséges strukturális reformok meghatározására és megvalósítására. Az európai növekedési modell megújítása révén új lendületet kaphat a kontinens fejlődése. Világgazdasági szinten olyan erőteljes változásokat élünk meg napjainkban, amelyekből a reziliens, vagyis a változó körülményekhez könnyen igazodó, és a kritikus helyzeteket nem csak passzívan megélő szereplők kerülhetnek ki győztesen. A termelékenység, különösképpen a teljes tényezőtermelékenység (TFP) dinamikájának növekedése nyújthatja a problémák hosszú távú megoldását, amelyhez elengedhetetlen az európai szintű konvergencia, a fejlődésben legerősebben lemaradottabb térségek felzárkóztatása. Annak célpontját a fejlett tagállamok képezik.

Valamely társadalom sikere nagymértékben függ annak teljesítménykultúrájától, a teljesítményelv érvényesülésétől. Alapvető jelentőségű: milyen mértékben van jelen társadalmi értéként a tudás és az innováció iránti igény, milyen minőségűek a működő intézmények, a társadalom tagjai milyen értékrendek és kulturális tényezők mentén szervezik az életüket. A teljesítmények tiszteletével együtt meghatározó szerepet tölthet be a racionalitás és a tolerancia érvényesülése is a társadalomban. Előbbiek hiányának súlyosak a következményei. Szélesebb értelemben, de – a tárgyalt témáknál maradva – az érintett ország növekedési potenciálja tekintetében is.

Átfogó reformok megvalósítása révén reális esély lehet, hogy a kontinens ismét a világ élvonalához közelítsen. Magyarország célja az Európán belüli felzárkózás lehet. Nem mindegy, hogy az európai élvonal hogyan helyezkedhet el a jövőben a világ mezőnyében. A sikerhez európai szintű kooperáció vezethet, szemben az egyoldalú, kizárólag az önérdeken alapuló államok közötti versengéssel.

A gazdasági reziliencia valamely ország, illetve integráció sokk elkerülésére, az azzal szemben történő ellenállás, illetve a recesszió után a potenciális kibocsátás szintjére történő helyreállítás iránti képessége. A reziliencia az európai reformfolyamatok egyik centrális kategóriája. A reziliencia megközelítése új iránytűt nyújthat a nemzeti gazdaságpolitikák számára is.

A reziliencia megközelítése a 2008–2009. évi nagy pénzügyi és gazdasági válság után került előtérbe. *A gazdasági sokkok leküzdésének képessége kivételes jelentőségű a COVID-19 járvány, illetve a poszt-COVID időszakban egyaránt.* A reziliencia nemcsak statikus dimenzióban lényeges (mint valamely rendszer funkcióinak fenntartása krízis esetén), hanem adaptív dimenziót, az új környezet feltételeihez történő alkalmazkodás szükségességét is tartalmaz.

A reziliencia a gazdaság, de az egyének életútja tekintetében is döntő jelentőségű tulajdonság. A válaszadás képességének a jövőben még inkább döntő jelentősége lesz. A fiataloknak is ezt ajánlom a figyelmükbe. A nélkülözhetetlen szakmai tudással, az ahhoz szorosan kapcsolódó készségekkel együtt, egyidejűleg erősítsék a

rezilienciát, a legkülönbözőbb, esetenként a legváratlanabb élethelyzetekre adandó aktív válaszadás képességét. A jövőben méginkább felgyorsuló változásokra figyelemmel biztonsággal állítható: szükségük lesz rá.

2022. október 13-án tartotta rendes tagként akadémiai székfoglalóját, ahol a mélyintegráció paradigmájáról beszélt. Mit jelent ez pontosan, milyen utakat jelölhet ki ez az elmélet és esetlegesen mi következnek belőle a magyar gazdaságpolitika számára?

Az európai integráció, a Gazdasági és Monetáris Unió (GMU) a regionális rendszerek mindmáig egyedi, *kivételesen mély* és széles formája. A GMU – a pénzügyi összefüggéseken túl – a szélesebb integrációs folyamatba is beillesztést igényel. Az integrációelmélet reálgazdasági (kereskedelelem- és növekedélméleti) összefüggései is megkerülhetetlenek.

A kidolgozott újszerű értelmezési keretrendszer kiindulópontja a kereskedelmi integráció. A kereskedelelmélet a hagyományos (a konvencionális határintézkedésekre irányuló) regionális konstrukciók meghaladásaként „mély” (*kereskedelmi integráció*)-nak tekinti a szabályozási konvergenciát (esetleg további „mély” elemeket) is tartalmazó új generációs regionális megállapodásokat.

A *mélység az európai integráció tekintetében is döntő jelentőségű dimenzió*. Egyrészt kifejezi a leginkább előrehaladott regionális integráció elért szintjét (állapotát). Másrészt jelzi a folyamat irányát: a mélyülő, egyre szorosabb integrációt, mint fejlődési irányzatot. A mély (regionális) integráció (egyetlen szóval: *mélyintegráció*) rendszerként, konceptuális keretként történő értelmezése lényeges hozzájárulást nyújthat az átfogó elméletalkotáshoz.

A vizsgálódás célja a *mélyintegráció fő tartalmi jellemzőinek és rendszersajátosságainak a feltárása*. Alapvető fontosságú kérdések: Melyek a mélyintegrációt megalapozó gazdasági mechanizmusok? Hogyan működnek azok? Melyek e mechanizmusok meghatározó tényezői?

A nyitott piacgazdaságok elemzési keretében a preferenciális és a diszkriminatív kereskedelmi liberalizáció, a piacnagyság és a skálahatások, valamint a tényezőpiaci integráció hatásmechanizmusai, továbbá a szélesebb kereskedelmi és növekedési (köztük a dinamikus) hatások jól rendszerezhetők. Különös figyelmet igényel – egyebek mellett – az integráció folyamatában dinamikusan bővülő ágazaton belüli kereskedelem, illetve termelékenységű tovaryűzés problémaköreire.

Fentiekből egyértelműen a *mélyintegráció* irányzatai rajzolódnak ki. A növekvő mélység az integráció által átfogott területek, a kapcsolatok szorossága és az integráció struktúrája tekintetében egyaránt kimutatható. A mélyintegráció számos mechanizmus révén gyakorol hatást az érintett tagállamra. A közvetlen kereskedelmi és jövedelmi hatáson túl nagy jelentőségűek az ágazaton belüli kereskedelem, a szolgáltatás-kereskedelem, benne a pénzügyi szolgáltatások, a külföldi működőtőke-beruházások, a termelési hálózatok, értékláncok, a munkaerő áramlások hatásmechanizmusai. Kiemelést igényelnek a *dinamikus hatások*: a fizikai és tudástőke beruházások, a termelékenység növekedése, a különböző tovaryűzések és szinergiák.

A mélyintegráció értelmezési keretrendszere két fő dimenziója a mélység és a homogenitás. Azok kombinációi alapján a különböző integrációs lépcsőfokok, fejlődési szakaszok, illetve konfigurációk egyaránt rendszerezett keretek között elemezhetők. A mélyintegráció rendszerének központi eleme a magintegráció, a mindenkori legfejlettebb integrációs vívmányok köre. A mélyintegráció „az egyre szorosabb” magintegráción nyugvó rendszer sajátosságait összefoglaló kategória (hég koncepció). Mindezek alapján megfogalmazhatók a mélyintegráció rendszerének fő sajátosságai, a mély kereskedelmi integrációtól, és a szabad tényezőmozgástól a szupranacionális struktúrákig terjedően.

A reziliencia a mélyintegráció fundamentális jelentőségű jellemzője. Arra számos tényező gyakorol hatást: egyebek mellett a piacok működése, a strukturális jellemzők, a kereskedelem nyitottsága és az intézményi rendszer. A mélyintegráció rendszerének kölcsönhatásai, szinergiái hatásfokát a konvergencia és a reziliencia egymással is összefonódó hatásmechanismusai (szinkronitása és homogenitása) határozzák meg.

Az új elemzési keretrendszer felhasználásával lehetséges az integrációelmélet újragondolása. Mindezek eredményeképpen az európai gazdasági integráció dinamikáját leíró és magyarázó mélyintegráció paradigma választható fel. Annak keretében jól magyarázhatók a GMU reform lehetőségei, a differenciált (nem egyenlő) integráció, illetve a dezintegráció forgatókönyvei is.

Azaz elméleti rendszerről van szó, amely alapvetően az integráció fejlődési irányaira, azok magyarázatára irányul. Ám a mélyintegráció rendszere logikájának megértése hozzásegíthet a tagállami gazdaságpolitikák lehetőségeinek jobb megértéséhez és mérlegeléséhez is.

Szakmai életrajzát áttekintve elmondható, hogy mind a hazai, mind a nemzetközi közgazdász-egyetemi életet és intézményeket jól ismeri. Mely területeken lát fejlődési lehetőségeket a magyar közgazdasági képzések előtt, illetve melyek azok az értékek, amelyekre építve még sikeresebbé tehető a magyar közgazdasági felsőoktatás?

A tömeges felsőoktatás lehetősége létfontosságú a demokrácia és a gazdasági növekedést elősegítő hatékonyság megalapozásához. A nyílt kommunikáció, a közösségi média és a tetemes információmennyiség áramlásának világában élő fiatalok érdeklődésének felkeltése és motivációjuk fenntartása jelentős kihívás. Oktatóként a tudás átadása mellett a hallgatók szemléletének formálása is fontos feladatunk. Olyan képességekkel és ismeretekkel kell felvérteznünk őket, amelyek birtokában sikerrel helytállnak majd a munkaerőpiacon. A mai generáció esetében számolni kell akár a többszörös pályamódosítás lehetőségével is. Egy sikeres szakmai életpálya reményében a változáshoz való adaptálódásra is fel kell készítenünk az ifjúságot

Érthető okok miatt előtérbe került az üzleti tevékenységben közvetlenül hasznosítható tudás átadása, a közvetlenül hasznosítható készségek fejlesztése. Ez természetes igény. Egyidejűleg azonban a gazdaságtudományi képzés élvonalában elengedhetetlen a hallgatók magas szintű közgazdasági felkészültsége, elsősorban a makrogazdaságtan, a nemzetközi gazdaságtan, a pénzügyi és a korszerű módszertani

ismeretek tekintetében. A közgazdasági oktatásban kiemelkedő szerepet kell kapnia a matematikának, a matematikai alkalmazásoknak. A korszerű elméletek és magas szintű módszertanok ismerete nem spórolható meg az üzleti képzés erősítése folyamatában sem.

Továbbra is nagyon aktív szakmai életet él, de kérem, árulja el, hogy mivel kapcsolódik ki, mi a hobbija?

A saját szakmámon túl szívesen olvasok történelmi munkákat, különösen a közelmúlt, illetve a XX. század időszakából. Szívesen utazok. Számos országban jártam, közöttük némelyikben hosszabb időt is eltöltöttem. Mindez jó alkalmakat nyújt a borkultúra tanulmányozására is. Ez utóbbiban igazán a hazai pályát ismerem mélyebben. Tokaji borlovag vagyok, bírálóbizottságokban is részt veszek.

Az intenzív szellemi munka mellett különösen fontos a fizikai aktivitás. Mindennap úszom. Budapesten, családi házban élek. Egyfajta definitív home office-ban. Ezért is a nagy lezárás (great lockdown) nem rázott meg annyira. A kerti munka is kézenfekvő mozgás. A szaunát minden nap használom. Lelkileg is nagyon jól tesz, „stressztelenítés” szempontjából nagyon ajánlom mindenkinek.

Zenerajongó vagyok. Mindenekelőtt komolyzene, de a „klasszikus rock” is érdekel. A Taurus együttest a magyar rock egyik csúcspontjának tekintem. Az együttes egyik meghatározó alakja, Som Lajos édesanyám unokatestvére volt, a magyar rockzene élvonala tehát nagyon közel áll hozzám.

Ám munka közben csak klasszikus zenét tudok hallgatni: elsősorban Beethoven szimfóniákat és zongoraversenyeket. Mostanában találok egy olyan kutatással, amely azt vizsgálta, hogyan alakul nyugati egyetemisták tanulmányi teljesítménye, ha a felkészülés során Beethoven szimfóniákat hallgatnak. Nos, kimutathatóan addicionális teljesítményt eredményezett a Beethoven-élmény – talán valamiféle lelki harmónia révén. Ez egyfelől öngazolás – jó úton járok tehát –, másfelől azonban nem teljesen jó hír, hogy ezt a faktort én már nem tudom pótlólag igénybe venni. Hiszen már most is használom! ■